

ปัญญาประดิษฐ์ในฐานะตัวเร่งการเปลี่ยนผ่านเชิงสถาบันของอุดมศึกษา

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A CATALYST FOR INSTITUTIONAL
TRANSFORMATION IN HIGHER EDUCATIONณัฐวัชร จันทโรตรณ¹, ปิยลักษณ์ เพชรแอง², สุปัญญา จันทร์เพ็ญศรี², นาวพร เอี่ยมธีระกุล^{1*}Nuttawat Chantarotorn¹, Piyalux Phetang², Supanya Chanpensre², Navaphorn lamthirakul^{1*}

*Corresponding Author E-mail: navaphorn.kob@gmail.com

Received April 18, 2026; Revised July 2, 2026; Accepted July 8, 2026

บทคัดย่อ

บทความแนวคิดเชิงสังเคราะห์วิพากษ์ฉบับนี้ มุ่งวิเคราะห์ปรากฏการณ์การผนวกปัญญาประดิษฐ์ (AI) เข้าสู่ระบบอุดมศึกษาผ่านกรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างวิพากษ์ (Structural – Critical AI Framework) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นว่า เทคโนโลยี AI มิได้ทำหน้าที่เพียงเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพทางการศึกษา แต่เป็นตัวเร่งสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่านเชิงสถาบันอย่างซับซ้อนและมีนัยยะเชิงโครงสร้างที่ทำลายจริยธรรมวิชาการ ผ่านการบูรณาการกรอบแนวคิดด้านการยอมรับเทคโนโลยี ทุนมนุษย์ และทฤษฎีความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล เพื่อตีแผ่ภาวะความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Inequality) ที่แฝงเร้นอยู่ในระบบปฏิบัติการการศึกษา ผลการวิเคราะห์ พบว่า หากปราศจากกลไกกำกับดูแลที่เท่าทัน สถาบันอุดมศึกษาอาจตกอยู่ในภาวะการส่งสัญญาณเชิงสถาบัน (Institutional Signaling) ที่มุ่งเน้นเพียงภาพลักษณ์ความทันสมัย โดยปราศจากการปรับเปลี่ยนคุณภาพภายใน ผู้วิจัยจึงนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์แบบประสานพลังใน 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับนโยบายชาติในการส่งเสริมอธิปไตยทางปัญญาและแพลตฟอร์มการเรียนรู้ในบริบทไทย 2) ระดับสถาบันในการพัฒนากรอบธรรมาภิบาลเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Governance) ที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ดี และ 3) ระดับบุคคลในการเสริมสร้างสมรรถนะการรู้เท่าทัน AI เชิงวิพากษ์ (Critical AI Literacy) อย่างเป็นระบบ ซึ่งแนวทางดังกล่าวถือเป็นกุญแจสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านสู่มหาวิทยาลัยดิจิทัลที่ยั่งยืนบนฐานความเสมอภาคทาง

¹ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์¹ Faculty of Political Science, South-East Asia University² มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ² King Mongkut's University of Technology North Bangkok

ปัญญาและธรรมาภิบาลข้อมูลที่สำคัญกับความเป็นมนุษย์เหนือกระแสความเร่งรีบเชิงประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์; การเปลี่ยนผ่านเชิงสถาบัน; ความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึม

Abstract

This critical synthetic conceptual article examined the integration of artificial intelligence (AI) into higher education through a Structural-Critical AI Framework. The objective was to demonstrate that AI technology serves not merely as a tool for educational efficiency, but as a significant catalyst for complex institutional transformation with structural implications that challenge academic ethics. By integrating theoretical frameworks concerning technology acceptance, human capital, and digital inequality. The study unveiled the "algorithmic inequality" embedded within educational operating systems. The analysis revealed that, in the absence of proactive regulatory mechanisms, higher education institutions risk falling into a state of "institutional signaling," focusing solely on the appearance of modernization without substantive internal quality improvement. The author proposed a tri-level synergistic strategic approach: 1) at the national policy level, promoting intellectual sovereignty and localized learning platforms to reduce dependency on foreign technology; 2) at the institutional level, developing transparent, audit-ready algorithmic governance frameworks; and 3) at the individual level, systematically fostering critical AI literacy. This approach was essential for driving a sustainable digital university transition grounded in intellectual equity and data governance that prioritizes human agency over the pressures of mere efficiency.

Keywords: Artificial Intelligence; Institutional Transformation; Algorithmic Inequality

บทนำ

ในทศวรรษปัจจุบัน ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ได้ก้าวขึ้นมาเป็น ตัวเร่งปฏิกิริยาสำคัญในการพลิกโฉมภูมิทัศน์ของอุดมศึกษาทั่วโลก การบูรณาการ AI เข้าสู่ระบบ นิเวศของมหาวิทยาลัยมิได้จำกัดอยู่เพียงการจัดหาเครื่องมือเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางเทคนิค เท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านเชิงสถาบัน (Institutional Transformation) ที่ท้าทายฐานรากเดิมของการบริหารจัดการและการเรียนการสอน หากพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิด

การแพร่กระจายของนวัตกรรมของ Rogers (2003) จะพบว่า การไหลเข้าของเทคโนโลยี AI ในช่วงทศวรรษนี้มีลักษณะของการบีบอัดช่วงเวลา (Time Compression) ที่กดดันให้สถาบันอุดมศึกษาต้องปรับตัวข้ามผ่านวงจรการยอมรับนวัตกรรมด้วยความรวดเร็ว จนอาจก่อให้เกิดแรงเสียดทานเชิงอัตลักษณ์สถาบัน (Institutional Identity Friction) อันเรียกร้องการตกลึกทางค่านิยมที่ชัดเจนกว่าการตอบสนองเชิงเทคนิคเพียงมิติเดียว

ความซับซ้อนของการปรับตัวดังกล่าวยังถูกตอกย้ำด้วยทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยี (Technology Acceptance Model: TAM) ของ Davis (1989) และ Venkatesh et al. (2003) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การรับรู้ประโยชน์เชิงเครื่องมือระหว่างผู้บริหาร และคณาจารย์อาจมีความเหลื่อมล้ำกันอย่างมีนัยสำคัญ รอยแยกทางความคิดนี้เองที่เป็นช่องว่างเชิงโครงสร้าง (Structural Gap) ซึ่งหากปราศจากการอภิปรายเชิงวิพากษ์ อาจนำไปสู่ภาวะความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Inequality) และวิกฤตการณ์ด้านธรรมาภิบาล (Governance Gap) ซึ่งถือเป็นโจทย์วิจัยสำคัญที่บทความนี้มุ่งสำรวจเพื่อเติมเต็มองค์ความรู้ที่ยังคงขาดหายไปในปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ เพื่อยกระดับการวิเคราะห์จากมิติการใช้งานไปสู่มิติโครงสร้างอำนาจและการผลิตความรู้ ได้แก่ (1) การสังเคราะห์ความตึงเครียดเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นจากการผนวก AI เข้ากับระบบอุดมศึกษา (2) การวิเคราะห์รูปแบบผลกระทบผ่านกรณีศึกษาข้ามบริบทจำนวน 5 แห่ง และ (3) การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่บูรณาการระหว่างกรอบแนวคิดทฤษฎีและหลักฐานเชิงประจักษ์ เพื่อสร้างแนวทางธรรมาภิบาล AI ที่มั่นคงและเป็นธรรม

บทความฉบับนี้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยแบบการสังเคราะห์เชิงตีความอย่างวิพากษ์ (Critical Interpretive Synthesis: CIS) ของ Dixon – Woods et al. (2006) โดยสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทศวรรษที่ผ่านการประเมินคุณภาพ (Peer – reviewed) จำนวน 35 – 40 แหล่ง ในระหว่างปี ค.ศ. 2020 – 2025 อาทิ รายงานจาก UNESCO (2023), OECD (2025), EDUCAUSE (2025), World Economic Forum (2024) และเอกสารนโยบายระดับประเทศ (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2566) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลที่เน้นความร่วมมือ ความหลากหลายของบริบทโลก และความสมดุลเชิงระเบียบวิธี เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อค้นพบที่มีน้ำหนักทางวิชาการและเอื้อต่อการนำไปประยุกต์ใช้เชิงนโยบายอย่างแท้จริง

กรอบแนวคิดเชิงวิพากษ์ (Structural – Critical AI Framework)

เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของ AI ในอุดมศึกษาอย่างเป็นองค์รวม บทความนี้จึงเสนอกรอบแนวคิดโครงสร้างวิพากษ์ปัญญาประดิษฐ์ (Structural– Critical AI Framework) ที่บูรณาการทฤษฎีที่สำคัญเพื่อวิเคราะห์พลวัตในสามระดับ (Micro – Meso – Macro) อันประกอบด้วย

ในระดับ Micro (ผู้เรียนและอาจารย์) งานวิจัยใช้ TAM (Davis, 1989; Venkatesh et al., 2003) วิเคราะห์ภาวะการยอมรับเทคโนโลยีเพียงผิวเผิน (Shallow Adoption) ที่การยอมรับ AI ขับเคลื่อนด้วยแรงกดดันเชิงสถาบัน (Social Compliance) มากกว่าคุณภาพการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีทุนมนุษย์ (Human Capital Theory) (Becker, 1964) ในสภาวะที่ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) ทำลายคุณค่าความรู้เดิมจนเกิดวิกฤตความชอบธรรมทางญาณวิทยา (Epistemic Legitimacy Crisis) (Smith et al., 2025)

ในระดับ Meso (สถาบัน) งานวิจัยประยุกต์แนวคิดการแพร่กระจายของนวัตกรรม (Diffusion of Innovations) ของ Rogers (2003) เพื่อชี้ให้เห็นว่า สถาบันที่มีทรัพยากรสูงกว่ามักเป็นผู้กำหนดทิศทางการนวัตกรรม ส่งผลให้การเปลี่ยนผ่านมิได้มีความเป็นกลางทางอำนาจ แต่เป็นการผลิตซ้ำลำดับชั้นเดิมผ่านการเข้าถึงเทคโนโลยีและการปรับโครงสร้างการบริหารที่เน้นวาทกรรมประสิทธิภาพ

ในระดับ Macro (นโยบายและอำนาจโลก) Framework นี้อาศัย ทฤษฎีความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide Theory) (Van Dijk, 2020) และแนวคิดรัฐอภิบาล (Governmentality) (Foucault, 1991) เพื่อวิเคราะห์ว่า นโยบาย AI ระดับรัฐไม่ได้เป็นเพียงการส่งเสริมเทคโนโลยี แต่คือ การใช้อำนาจจัดระเบียบสังคมความรู้ (Knowledge – Based Society) รายงานของ OECD (2025) และ U.S. Department of Education (2024) ยืนยันว่า ประโยชน์ของ AI จะก่อให้เกิดปรากฏการณ์แมทธิว (Matthew Effect) หรือการขยายความได้เปรียบให้แก่ผู้ที่มีต้นทุนทางดิจิทัลสูงกว่าอยู่แล้ว ซึ่งหากนโยบายในระดับนี้ละเลยการกำกับดูแลเชิงจริยธรรม ก็จะกลายเป็นการตอกย้ำความเหลื่อมล้ำให้ฝังรากลึกในระดับโครงสร้างสากล

การวิเคราะห์สามระดับพร้อมกันนี้ช่วยเผยให้เห็นว่า ช่องว่างระหว่างนโยบาย AI ระดับ Macro กับความเป็นจริงในห้องเรียน Micro คือ จุดที่ความเหลื่อมล้ำก่อตัวขึ้นโดยไร้การตรวจสอบ ซึ่งโมเดลนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญในการอภิปรายข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในส่วนถัดไป

พลวัตเชิงสถาบัน (Governance Gap) และการนิยามบทบาทผู้สอนใหม่

ในระดับสถาบัน มหาวิทยาลัยจำนวนมากกำลังเผชิญภาวะช่องว่างของธรรมาภิบาล (Governance Gap) ที่การประยุกต์ใช้ AI ในเชิงปฏิบัติก้าวหน้าหน้ากรอบจริยธรรมและกลไกความรับผิดชอบ (Khosravi et al., 2023) ภายใต้เลนส์ของรัฐอภิบาลตามแนวคิดฟูโกต์ (Foucauldian Governmentality) (Foucault, 1991) ระบบ AI ที่วิเคราะห์พฤติกรรมผู้เรียนมิได้เป็นเพียงเครื่องมือบริหาร แต่เปรียบเสมือนเทคโนโลยีของการปกครอง (Technology of Governance) ที่อาจก่อให้เกิดอนุรักษ์นิยมเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Conservatism) หรือการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำผ่านข้อมูลอดีต (Inside Higher Ed, 2024) สถานะดังกล่าวเรียกร้องให้ผู้บริหารต้องปรับเปลี่ยนจากอำนาจสั่งการเชิงเทคนิค ไปสู่การสร้างการทำความเข้าใจร่วมกัน (Collective Sensemaking) (Weick, 1995) เพื่อสร้างฉันทามติทางจริยธรรมที่เข้มแข็ง

ในมิติบทบาทผู้สอน ภาวะ การลดทอนคุณค่าเหลือเพียงตัวเลขที่วัดได้ (Measurement – Driven Reductionism) กำลังบีบคั้นวิสัยทัศน์การพัฒนามนุษย์ให้กลายเป็นเพียงความคุ้มค่าเชิงประสิทธิภาพ ซึ่งสวนทางกับความต้องการทักษะยุคใหม่ที่ OECD (2025) ระบุว่า ได้แก่ การคิดวิพากษ์ และสมรรถนะทางอารมณ์สังคม (Socio – emotional skills) ที่ AI ยังขาดแคลน งานวิจัยนี้จึงเสนอให้ใช้กรอบแนวคิดพื้นที่แห่งพัฒนาการที่ใกล้จะถึง (Zone of Proximal Development: ZPD) (Vygotsky, 1978) เพื่อนิยามบทบาทผู้สอนในฐานะ ผู้นำทางในพื้นที่ความคลุมเครือ (Facilitator of Ambiguity) ซึ่งการเรียนรู้แบบปรับเหมาะที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI – based Adaptive Learning) ไม่สามารถทดแทนได้ การจัดลำดับความสำคัญของมนุษย์ในพื้นที่นี้จึงเป็นทางออกหลักในการรักษาอำนาจวิชาชีพ และการสร้างอัตลักษณ์วิชาชีพของอาจารย์ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่าน

การสังเคราะห์กรณีศึกษาและนัยสำคัญเชิงนโยบาย

บทความคัดเลือกกรณีศึกษา 5 กรณี เพื่อสะท้อนความหลากหลายของโมเดล (พาณิชย์/สาธารณะ) และบริบทเชิงภูมิศาสตร์ (สหรัฐฯ จีน ไทย สากล) ดังปรากฏในตารางที่ 1 เพื่อเผยให้เห็นความตึงเครียดเชิงโครงสร้างที่ซ่อนอยู่ภายใต้วาทกรรมนวัตกรรม

ตารางที่ 1 การสังเคราะห์กรณีศึกษา AI ในอุดมศึกษาในมิติเชิงโครงสร้างและธรรมาภิบาล

กรณีศึกษา	ลักษณะ AI	ผลกระทบ	มิติวิเคราะห์	อ้างอิง
		เชิงโครงสร้าง		
Squirrel AI (จีน)	Adaptive Learning	การพึ่งพาข้อมูล (Data Dependency) สูง; ตรรกะสำเร็จรูป	Data Sovereignty	Squirrel AI (2025)
USC (สหรัฐอเมริกา)	VLE / Simulation	กระจุกตัวของทุนความรู้; ความเหลื่อมล้ำระหว่างสถาบัน	Data Capital	Univ. of SC (2024)
ChulaGenie (ไทย)	Gen – AI Platform	ความท้าทายด้านอำนาจอธิปไตยทางปัญญา	Knowledge Sovereignty	จุฬาลงกรณ์ฯ (2567)
THAI Academy	AI Upskilling	ความไม่สมดุลระหว่างรัฐและเอกชน	Institutional Arrangement	Microsoft (2024)
UNESCO	Standard Setting	ภาวะบรรทัดฐานนิยม (Normative Isomorphism) มาตรฐานที่ออกแบบเพื่อเศรษฐกิจของผู้อื่น	Normative Dependency	OECD (2025)

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้เขียนจากแหล่งอ้างอิงในตาราง

จากตารางที่ 1 นัยสำคัญเชิงนโยบายที่สำคัญคือ (1) Data Dependency การพึ่งพาแพลตฟอร์มพาณิชย์เสี่ยงต่อการสูญเสียอำนาจการนิยามความสำเร็จทางการศึกษา (2) Paradigm Gap ช่องว่างระหว่างประเทศผู้นำกับประเทศกำลังพัฒนาที่เน้นใช้ AI เป็นเพียงเครื่องมือเสริม แทนที่จะเป็นโครงสร้างพื้นฐาน (3) Normative Isomorphism การรับกรอบมาตรฐานสากลมาใช้โดยไม่ปรับบริบทอาจเป็นการผลิตซ้ำลำดับชั้นทางเศรษฐกิจ และ (4) Value – Based Governance การตัดสินใจเรื่อง AI ต้องการการเจรจาเชิงคุณค่ามากกว่าการแก้ปัญหาเชิงเทคนิค

อัลกอริทึมกับการลดทอนความเป็นมนุษย์และเสรีภาพทางวิชาการ

การผนวก AI เข้าสู่กระบวนการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษา ก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการกัดเซาะเสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) อย่างมีนัยสำคัญ เมื่ออัลกอริทึมเข้ามาทำหน้าที่แทนการใช้ดุลยพินิจเฉพาะบริบท (Contextual Judgment) ในการประเมินผลและการจัดสรรทรัพยากร พื้นที่ของการถกเถียงทางปัญญา และการปกป้องมุมมองที่แตกต่างจึงถูกบีบแคบลงภายใต้วาทกรรมความคุ้มค่าเชิงประสิทธิภาพ (Efficiency – driven Logic)

ในมิติการเรียนรู้ การแทนที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยระบบที่ตอบสนองต่อสัญญาณข้อมูล นำไปสู่ภาวะการลดทอนคุณค่าเหลือเพียงตัวเลขที่วัดได้ (Measurement – Driven Reductionism) ซึ่งละเลยการพัฒนาสมรรถนะเชิงคุณค่าที่จำเป็นต่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ตามแนวคิดของ Vygotsky (1978) มากไปกว่านั้น กรอบความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Inequality) ของ van Dijk (2020) ยังชี้ให้เห็นว่า ระบบ AI ที่ฝึกด้วยข้อมูลที่ขาดความหลากหลายอาจกลายเป็นเครื่องมือในการกำหนดชะตาทางการศึกษา (Educational Determinism) ที่จำแนกกลุ่มผู้เรียนอย่างไม่เป็นธรรม ดังนั้น ภายใต้วาทกรรมนวัตกรรมสถาบันอุดมศึกษาจึงต้องเร่งสร้างกลไกกำกับดูแลที่ยึดโยงกับความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) โดยไม่แยกส่วนจากการจัดการทางเทคนิค เพื่อประกันว่า AI จะถูกใช้ในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างศักยภาพ มิใช่กลไกในการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำหรือลดทอนเสรีภาพทางวิชาการ

ความตึงเครียดเชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับอัลกอริทึม (Human – Algorithm Power Tension)

ความตึงเครียดเชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับอัลกอริทึมสะท้อนให้เห็นว่า การพึ่งพา AI โดยขาดกรอบกำกับดูแลที่เข้มแข็ง คือ การกัดเซาะ เสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) อย่างเป็นระบบ เมื่อกระบวนการตัดสินใจด้านการประเมินผลและการจัดสรรทรัพยากรถูกเปลี่ยนผ่านสู่ระบบอัตโนมัติ พื้นที่ในการใช้วิจารณ์ญาณทางวิชาการและความเป็นอิสระในการสอนและวิจัยจึงถูกบีบแคบลง

ในมิติของความเสมอภาค การนำ AI มาใช้โดยปราศจากการออกแบบเชิงความเสมอภาค (Equity – Centered Design) ก่อให้เกิดภาวะประโยชน์ที่กระจุกตัว (Concentrated Benefits) ซึ่งตอกย้ำให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Inequality) มิได้เป็นเพียงปัญหาการเข้าถึงอุปกรณ์ (Access Divide) แต่คือ การผลิตซ้ำความเสียเปรียบเชิงโครงสร้างผ่านภาวะการยอมรับโดยไม่วิพากษ์ (Uncritical Acceptance) ของผู้เรียนที่ขาดทุน

ทางวัฒนธรรมในการตีความและโต้แย้งผลลัพธ์จาก AI ดังนั้น การลงทุนในเทคโนโลยี AI โดยละเลยการเสริมสร้างสมรรถนะ การรู้เท่าทัน AI เชิงวิพากษ์ (Critical AI Literacy) จึงเปรียบเสมือนการขยายช่องว่างทางการศึกษาให้ลึกยิ่งขึ้น มากกว่าการลดทอนความเหลื่อมล้ำ การกำกับดูแลในระดับสถาบันจึงต้องเปลี่ยนผ่านจากการบริหารเชิงเทคนิค ไปสู่การเจรจาเชิงอำนาจเพื่อรักษาสมดุลระหว่างประสิทธิภาพของระบบ กับเสรีภาพทางปัญญาของผู้เรียนและอาจารย์

สถานการณ์ AI ในมหาวิทยาลัยไทย ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง

การขับเคลื่อน AI ในอุดมศึกษาไทยเผชิญภาวะช่องว่างระหว่างนโยบายและกลไก (Policy – Mechanism Gap) อย่างมีนัยสำคัญ แม้แผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ พ.ศ. 2565 – 2570 (กระทรวง อว., 2566) จะแสดงเจตจำนงที่ชัดเจน แต่กลไกการจัดสรรทรัพยากรและการวัดผลกลับขาดความเป็นรูปธรรม นำไปสู่สถานการณ์ส่งสัญญาณเชิงสถาบัน (Institutional Signaling) ที่ขาดการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างที่แท้จริง ข้อมูลจาก Telenor Asia (2025) ที่ชี้ว่าคนไทยมีความเชื่อมั่นต่อ AI สูงแต่ระดับการใช้งานจริงยังต่ำ สะท้อนถึงขาดสถานะแวดล้อมสนับสนุน (Facilitating Conditions) ตามกรอบ TAM อย่างชัดเจน

ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างในอุดมศึกษาไทยปรากฏผ่าน 4 มิติสำคัญ (1) ภาวะขาดแคลนทุนมนุษย์ระดับแนวหน้า (Human Capital Deficit) (2) ข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานวิจัย (Research Infrastructure) (3) การกระจุกกระจายของกลไกทุนวิจัย (Funding Fragmentation) และ (4) ความไม่พร้อมของกรอบธรรมาภิบาล (Governance Immaturity) ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ผ่านแนวคิดทุนทางสังคมของ Bourdieu (1986) จะพบว่า สถาบันไทยกำลังเผชิญกับภาวะการพึ่งพาอาณานิคมทางเทคโนโลยี (Technological Dependency) เนื่องจากต้องพึ่งพาระบบ AI ที่ออกแบบบนฐานค่านิยมตะวันตกโดยขาดทางเลือกที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้น โครงสร้างแรงจูงใจ และระบบผลงานทางวิชาการ (Tenure & Recognition) ยังคงขัดแย้งกับเป้าหมายการเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัลอย่างเปิดเผย ซึ่งถือเป็นอุปสรรคสำคัญที่บั่นทอนความมุ่งมั่นของบุคลากรในการลงทุนพัฒนาสมรรถนะ AI ของตน

การมีส่วนสนับสนุนองค์ความรู้และทิศทางการวิจัยในอนาคต

บทความนี้มีคุณูปการใน 3 มิติหลัก ได้แก่ มิติเชิงทฤษฎี ผ่านการนำเสนอกรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างวิพากษ์ว่า ด้วยปัญญาประดิษฐ์ (Structural – Critical AI Framework) ที่บูรณาการกรอบคิดของ Davis (1989), Rogers (2003), Becker (1964) และ van Dijk (2020) เข้าด้วยกันเพื่อวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำผ่านปฏิสัมพันธ์ 3 ระดับ (Micro – Meso – Macro) ซึ่งถือเป็นการขยายขอบเขตการอภิปราย AI ในอุดมศึกษาที่เหนือกว่าการวิเคราะห์เชิงเดี่ยว มิติเชิงนโยบาย ผ่านการเผยให้เห็นช่องว่างทางธรรมาภิบาล (Governance Gap) และความจำเป็นของการสร้าง การกำกับดูแลเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Governance) ที่มีได้จำกัดอยู่เพียงมาตรการเชิงเทคนิค แต่รวมถึงการเจรจาเชิงอำนาจและค่านิยม และ มิติเชิงระเบียบวิธี ที่สำคัญการใช้ การสังเคราะห์แบบตีความเชิงวิพากษ์ (Critical Interpretive Synthesis: CIS) ตามแนวทางของ Dixon – Woods et al. (2006) ในการสังเคราะห์วรรณกรรมข้ามสาขาเพื่อเป็นแนวทางสำหรับนักวิจัยในบริบทประเทศกำลังพัฒนา

คุณูปการของการศึกษา (Contributions of the Study)

นัยเชิงทฤษฎี (Theoretical Implications) งานวิจัยนี้เติมเต็มช่องว่างในการอธิบายปรากฏการณ์ ความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Inequality) ผ่านเลนส์ของ ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) ในรูปแบบที่ลึกซึ้งกว่าเดิม (Usage Divide) ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญในการนิยามความเหลื่อมล้ำในระบบการศึกษาดิจิทัล

นัยเชิงนโยบาย (Policy Implications) มหาวิทยาลัยพึงเปลี่ยนผ่านจากการสร้างนโยบายเชิงรับ (สิ่งที่ห้ามทำ) ไปสู่กลไกเชิงรุก 2 ประการ ได้แก่ (1) การพัฒนากอบธรรมาภิบาลข้อมูล (Data Governance) ที่โปร่งใสและมีการตรวจสอบอคติ (Bias Auditing) และ (2) การส่งเสริมสมรรถนะการรู้เท่าทัน AI เชิงวิพากษ์ (Critical AI Literacy) ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มผู้เรียนเพื่อลดความเสียเปรียบเชิงโครงสร้าง

ทิศทางการวิจัยในอนาคต (Future Research Directions)

งานวิจัยในอนาคตควรเปลี่ยนผ่านจากงานเชิงสังเคราะห์ไปสู่การวิจัยเชิงประจักษ์ (Empirical Research) โดยเฉพาะ

การศึกษาระยะยาว (Longitudinal Study) เพื่อติดตามบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันที่มีการบูรณาการ AI ในระดับต่างกัน โดยมุ่งเน้นไปที่การวัดสมรรถนะการปรับตัว (Adaptive Competency) ในตลาดงานจริง

การวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) เพื่อทดสอบประสิทธิผลของหลักสูตร การรู้เท่าทัน AI เชิงวิพากษ์ (Critical AI Literacy) ว่าสามารถลดความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึม (Algorithmic Inequality) ในกลุ่มนักศึกษาที่มีพื้นหลังแตกต่างกันได้จริงหรือไม่

โดยผู้วิจัยในอนาคตสามารถนำกรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างวิพากษ์ว่าด้วย ปัญญาประดิษฐ์ (Structural – Critical AI Framework) ที่พัฒนาขึ้นในบทความนี้ ไปประยุกต์ใช้เป็นฐานในการกำหนดตัวแปรและตัวชี้วัดเชิงกลยุทธ์ เพื่อให้การศึกษาในอนาคต สามารถสะท้อนมิติของอำนาจ ธรรมชาติ และความยุติธรรมทางสังคมได้อย่างครอบคลุม ทั้งนี้ ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างและพลวัตการขับเคลื่อนสถาบันสู่ความเป็นดิจิทัลที่ยั่งยืน ได้ถูกสังเคราะห์และสรุปไว้ในภาพที่ 1 ดังนี้

โมเดลกรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างวิพากษ์ว่าด้วยปัญญาประดิษฐ์ (Structural – Critical AI Framework) นี้แสดงถึงพลวัตของการปรับเปลี่ยนเชิงสถาบัน (Institutional Transformation) ผ่านความสัมพันธ์เชิงอำนาจใน 3 ระดับ

ระดับ Micro (รายบุคคล) เน้นความเป็นหน่วยทางวิชาชีพ (Professional Agency) โดยมุ่งเน้นที่ Critical AI Literacy ของอาจารย์และนักศึกษา เพื่อให้เกิดการใช้เทคโนโลยีอย่างมี วิจารณญาณ ไม่ใช่การยอมรับโดยไม่ตั้งคำถาม (Uncritical Acceptance)

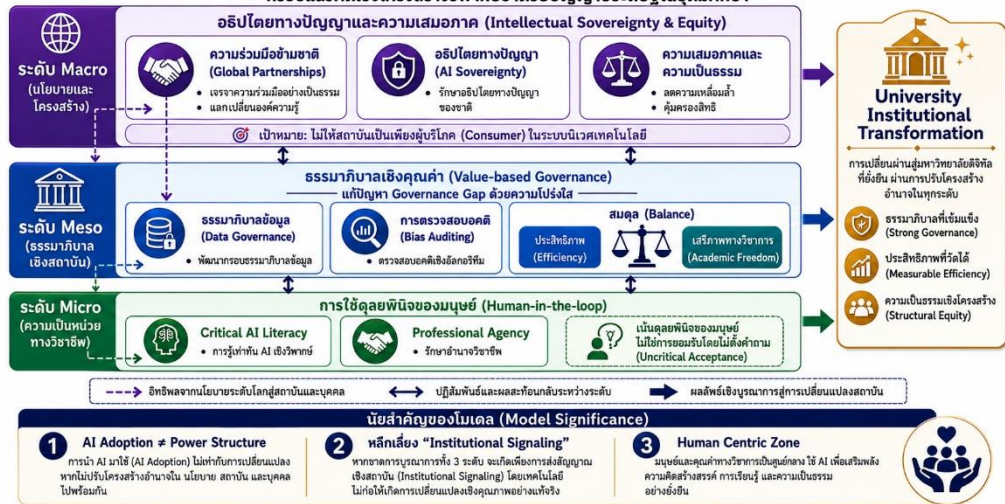
ระดับ Meso (สถาบัน) เน้นธรรมาภิบาลเชิงคุณค่า (Value – based Governance) ซึ่ง สถาบันต้องพัฒนารอบนโยบายที่ครอบคลุมถึง Data Governance และ Bias Auditing เพื่อ สร้างสมดุลระหว่างประสิทธิภาพ (Efficiency) กับการรักษาเสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom)

ระดับ Macro (นโยบายและโครงสร้าง) เน้นอธิปไตยทางปัญญาและความเสมอภาค (Intellectual Sovereignty & Equity) ซึ่งครอบคลุมถึงการเจรจาความร่วมมือข้ามชาติ (Global Partnerships) และการรักษา AI Sovereignty ของชาติ เพื่อไม่ให้สถาบันอุดมศึกษา ต้องตกเป็นเพียงผู้บริโภค (Consumer) ในระบบนิเวศเทคโนโลยีที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้ออกแบบ

Structural-Critical AI Framework in Higher Education

• กรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างวิพากษ์ด้วยปัญญาประดิษฐ์ในอุดมศึกษา •

ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างวิพากษ์ด้วยปัญญาประดิษฐ์

(Structural – Critical AI Framework)

นัยสำคัญของโมเดล การเปลี่ยนผ่านสู่มหาวิทยาลัยดิจิทัลที่ยั่งยืน ไม่สามารถทำได้ด้วยการจัดหาเทคโนโลยี (Technology Adoption) เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการปรับปรุงโครงสร้างอำนาจในทั้ง 3 ระดับนี้พร้อมกัน มิฉะนั้น จะเกิดภาวะการส่งสัญญาณเชิงสถาบัน (Institutional Signaling) ที่เทคโนโลยีถูกนำมาใช้เพียงเพื่อแสดงภาพลักษณ์ความทันสมัย แต่ไม่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพให้แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง

สรุป

จากการสังเคราะห์ผ่าน Structural – Critical AI Framework และหลักฐานเชิงประจักษ์ในบทความ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นแนวโน้มสำคัญ 3 ประการ (1) การขาดความเป็นกลางทางอำนาจ อัลกอริทึมแฝงไว้ด้วยค่านิยมของผู้สร้างซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับบริบทการศึกษาไทย (2) ภาวะการส่งสัญญาณเชิงสถาบัน (Institutional Signaling) นโยบายที่มุ่งเน้นความทันสมัยเชิงสัญลักษณ์โดยขาดกลไกปฏิบัติจริง นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ยั่งยืน และ (3) ความเสี่ยงต่ออิสระทางวิชาการ (Institutional Autonomy) การพึ่งพาบริษัทเทคโนโลยีขนาดใหญ่ โดยขาดกรอบการเจรจา ส่งผลกระทบต่อสิทธิในการกำหนดนิยามคุณภาพการศึกษาของสถาบัน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม, และกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจ และสังคม. (2566). แผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พ.ศ. 2565–2570 (รายงานประจำปี พ.ศ. 2566). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2567). จุฬาฯ เปิดตัว Chula Genie แพลตฟอร์ม Generative AI สัญชาติไทย. สืบค้นเมื่อ 11 เมษายน 2569, จาก <https://www.chula.ac.th>
- Akgun, S., & Greenhow, C. (2022). Artificial intelligence in education: Addressing ethical challenges in K – 12 settings. *AI and Ethics*, 2(3), 431–440. <https://doi.org/10.1007/s43681-021-00096-7>
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Cengage Group. (2025). *New Cengage Group data shows growing GenAI adoption in K12 & higher education*. Retrieved April 11, 2026, from <https://www.cengagegroup.com>
- Chiu, T. K. F., Xia, Q., Zhou, X., Chai, C. S., & Cheng, M. (2023). Systematic literature review on opportunities, challenges, and future research recommendations of artificial intelligence in education. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, (4), 100118.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340.
- Dixon – Woods, M., Agarwal, S., Jones, D., Young, B., & Sutton, A. (2006). Synthesising qualitative and quantitative evidence: A review of possible methods. *Journal of Health Services Research & Policy*, 10(1), 45–53.
- EDUCAUSE. (2025). *2025 EDUCAUSE AI landscape study: Into the digital AI divide*. EDUCAUSE. Retrieved April 11, 2026, from <https://www.educause.edu>

- Foucault, M. (1991). Governmentality. In G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Eds.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (pp. 87–104). University of Chicago Press.
- Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C., & Gray, A. (2024). Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning. *Computers & Education*, (212), 104789.
- Inside Higher Ed. (2024). *How will AI influence higher ed in 2025?*. Retrieved April 11, 2026, from <https://www.insidehighered.com>
- Khosravi, H., Sadiq, S., & Amer – Yahia, S. (2023). Data management of AI – powered education technologies: Challenges and opportunities. *Learning Letters*, (1), Article 2. 1-11.
- Microsoft Thailand. (2024). *THAI Academy – AI in Education*. Retrieved April 11, 2026, from <https://www.microsoft.com/th-th>
- OECD. (2025). The potential impact of artificial intelligence on equity and inclusion in education. *OECD Education Working Papers*, No. 317. Paris: OECD Publishing.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). New York: Free Press.
- Smith, D. P., Francis, N. J., & Jones, S. (2025). Generative AI in higher education: Balancing innovation and integrity. *British Journal of Biomedical Science*, (81), 14048.
- Squirrel AI. (2025). *Our flagship technology*. Retrieved April 11, 2026, from <https://www.squirrelai.com>
- Telenor Asia. (2025). *Thailand most trusting of AI, according to Telenor Asia study*. Retrieved April 11, 2026, from <https://www.telenor.com/media/asia>
- U.S. Department of Education, Office of Educational Technology. (2024). *Artificial intelligence and the future of teaching and learning: Insights and recommendations*. Retrieved April 11, 2026, from <https://tech.ed.gov>

- University of South Carolina. (2024). *Virtual reality brings new dimensions to USC learning environments*. Retrieved April 11, 2026, from <https://www.sc.edu>
- UNESCO. (2023). *Artificial intelligence in education: Guidance for policy – makers*. UNESCO Publishing. from <https://unesdoc.unesco.org>
- Van Dijk, J. A. G. M. (2020). *The digital divide*. Polity Press.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: *Toward a unified view*. *MIS Quarterly*, 27(3), 425–478.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Weick, K. E. (1995). *Sensemaking in organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- World Economic Forum. (2024). *The future of jobs report 2024*. World Economic from. <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2024/>